

דף נ

'עולם הפוך ראיתי, עליונים למטה ותחתונים למעלה. אמר לו: בני עולם ברור ראיתי' –
'... ולפי זה אף במעשה היותר צדק שהאדם חושב עצמו לצדיק בכל דרכיו כאור בוקר – אולם
למעלה חלילה ההיפך. וכן בהביטנו על אנשים שחושבים כי המה בתכלית הרוע חלילה –
ולמעלה נחשבים לטובים.

ובכן עתה קודם יום הדין הבא עלינו לטובה, עלינו, על עצמנו צריכים לחשוב כמו שאחז"ל: אף
כל העולם כולו אומרים צדיק אתה – היה בעיניך כרשע, כנראה מהתורה שבכתב, ואעפ"י
שהמה נתבעים היותר צדיקים והיותר מעשים טובים ומצוות טובות, על ידי הטוב שלהם היו
נתבעים באשר לפי עומק הבנת והבחנת הטוב האמתית כפי מה שהוא אצל הקב"ה – נחשב לרע.
ואצל היותר רשעים נמצא אצלם אף דבר קטן שלא נראה וניכר כלל לפני בני אדם, ולמעלה
יוכל לזכות בזכותים שלא זכו אבות העולם ברוב צדקותם.

ועל כן העיקר, מה שנוגע לעצמו צריך לחשוך עצמו אף בהמפעל והמדה היותר טהורה והנקייה,
וכלעומת זאת אהבת הבריות עלינו להגדיל יום ליום אף על הרשעים העושים רע לשמים
ולבריות, עלינו רק להתפלל על התשובה עבורם בתוך ברכת התשובה על עצמנו מדי תפלה
בתפלה, אז נזכה בסיעתא דשמיא להכרת עצמנו במעשינו ובמידותנו הטובות, לזכך ולטהר
אותם בתכלית הזיקוק שבעתים...!.

(מתוך מכתב הגר"צ פינקל ה"טבא מסלבודקה, לבנו הגרא"י – מודפס באור הצפון ח"ב עמ' רכט)

'...ואנן היכי התם? – כי היכי דאיתו אנן הכא הכי איתין התם' –

'העולם הזה הוא 'עולם הפוך'. כבר נתבאר לנו במערכת האדם (פ"ב) כי מעיקרי השכל הוא כח
ההערכה, ועולם הזה הוא 'עולם הערכים', ובאופן שבני האדם מעריכים זה את זה מתגלה כל
המעוות והעיקום כי מעריכים רק את הברק החיצוני ואינם חודרים לפנימיות הדברים. רק עולם
האמת הוא 'עולם ברור'! אולם, תלמידי חכמים חיים גם כאן בעולם ברור; בדיוק כפי שנחשבים
שם כך מעריכים זה את זה כאן. ופשוט הוא: כל עסקם של ת"ח הוא בירור האמת מהשקר,
הטהור מהטמא, ותורתם יוצרת עולם ברור כבר כאן בעולם הזה.

רב יוסף שמע גם כן כיצד מגיעים לעולם הברור: **אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו**. שני
פירושים לזה: **אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו**, היינו שתורתו בלבו בידיעה ברורה, כי זהו
אדם ברור. או: **אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו**, היינו שקיים מה שלמד ובא לשם עם
מעשים בידיו שמעידים עליו (ע' רבנו הננאל כאן). לימוד ברור ומעשים ברורים – הם המביאים
את האדם לתוך עולם ברור.

חשבת הגלות גרמה ש'אין משנה ברורה והלכה ברורה במקום אחד' (שבת קלט.), ובכל זאת הרי
הובטחנו **כי לא תשכח מפי זרעו, ועדיין עד כמה שאפשר לחיות בעולם ברור זכה לזה**
הכלל-ישראל גם בתוך הגלות. ומפלאי תורתנו הקדושה כי על כל התגליות החדשות יכולים
לברר מתוך הש"ס מה דינן... ואין מצב ואין תופעה בעולם שאין עליהם הלכה ברורה'.

(מתוך עלי שור ח"ב עמ' פז)

ע"ע נועם אלימלך תרומה עה"פ ועשית קרשים.

'ושמעתי שהיו אומרים אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו' –

'כי עיקר הלימוד, ושנעשה בו רושם, הוא הלימוד הבא מכתובת יד, אשר על כן נקראו החכמים סופרים' (מהרש"א).

ועוד על גודל ענין כתיבת חידושי תורה – ע' בספר חסידים תקל: הקב"ה גוזר על האדם כמה ספרים יעשה... וכל מי שגלה לו הקב"ה דבר ואינו כותבו, ויכול לכתוב, הרי גזול מי שגלה לו, כי לא גלה לו אלא לכתוב, וזהו שכתוב: **האלקים יביא במשפט – על כל נעלם**, כלומר, שגורם שנעלם הדבר ההוא. ובספר 'יוסף אומץ' (יוזפא): עיקר הלימוד המקויים ביד האדם הוא כשכותב דבריו. ורמז לדבר: @שכי **תשמרם בכטנך** – ראשי תבות: **כתב**.

וזו לשון ריעב"ץ (מגדל עוז – בית מדות, עליית הכתיבה עמ' ב, ד): 'עוד תדע, שכל דבר חכמת בינה, עם שקנה מציאות תלוש במחשבת הלב וציור שכלי, והבל הדבור ודאי עושה רושם גדול גם בעליונים, בוקע רקיעים, כמ"ש בס"ד בסולם הבית האלהי, מ"מ עדין לא יצא לאור עולם, להשיג מציאות עצמי חזק מאד עד שנכתב בספר, כי על דיו נבראים עולמות חדשים, כמ"ש בס"ה, ומן הוא והלאה קנה קדושה ונשפע על המכתב ההוא אור עליון'.

– '... אבל תורה שלא לשמה ממש, כגון להיות תלמיד חכם וכי האי גוונא, אינה עולה כלל למעלה, אפילו להיכלות ומדור המלאכים דקדושה אלא נשארת למטה בעולם הזה הגשמי שהוא מדור הקליפות, וכמו שאמרו בזהר... וזה שאמרו **אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו** – פירוש, שלא נשאר למטה בעולם הזה...' (מתוך ספר התניא מ).

'**אטו האידינא לאו אחד הוא?!**...'. לפי הפשט יש ליישב כך: לעתיד לבוא יהיה ה' למלך על כל הארץ ושמו אחד גם לדעת אומות העולם, מה שאין כן עכשיו בעולם הזה, לא היה לדעתם כן וכדוגמת זה מצינו ביהושע שאמר הכתוב **וירדפו אחריהם והלא באמת היו בעיר** – אלא לפי דעתם היו רודפים אחריהם, שהיו סבורים שכבר הלכו מן העיר] (תוס' רבנו פרץ, בשם האבן-עזרא).

'**העולם הזה נכתב ביו"ד ה"י ונקרא באל"ף דל"ת, אבל לעולם הבא כולו אחד, נקרא ביו"ד ה"י ונכתב ביו"ד ה"י**. כי שם הוי"ה מורה שהש"י מהוה הכל, והכל בידי שמים אף יראת שמים, אך בעולם הזה הוא נקרא בא"ד – המורה על לשון אדנות ואנחנו עבדים, ולזה אמרו (ברכות לג): הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, היינו בעולם הזה כל זמן שלא נתברר הטוב מהרע ואי אפשר בלא עבודה, נקראים המצוות והמעשים טובים, וכן היפוכם, על שם מעשה האדם ועבודתו, אבל לעולם הבא כשנשלם הבירור, אז יהיה ה' אחד ושמו אחד – גם הקריאה תהיה בשם י"ה, כלומר שיהיה הכל בידי שמים.

ולכן נאמר מאמר זה אחר השלמת פרק 'ואלו עוברין' שבו מבואר התיקון על כל מיני יצר-הרע המבוארין (אולי צ"ל: המבוערין) והכל יתוקן לעתיד.

וכן היה החטא של נדב ואביהוא, שהיו חושבים בעולם הזה שהכל בידי שמים, ולכן יש בפרשת שמיני צ"א פסוקים, כמנין שני השמות הוי"ה וא"ד – היינו, שייקבע בלב כל אחד שני שמות הללו (מי השלוח ח"א לקוטי הש"ס. [וע"ע תפארת יוסף תענית יז. כז. בשם זקנו בעל מי השלוח; דובר צדק ג עמ' 91]. יש להעיר שבגמרא נדרש פסוק זה, 'והיה ה' למלך על כל הארץ...' בסוף, ואילו בזכריה הוא מופיע קודם לפסוקים שכבר נדרשו – כי רצו לסיים פרק זה בענין גילוי שם הוי"ה לעתיד לבוא, שהוא התיקון הגמור לכל הרע וההעלם שבעולם, כאמור.

'... שם הוי"ה הוא ההכרה שהקב"ה מהווה את הבריאה בכל עת ובכל רגע, וכל קיום הבריאה הוא רק ע"י הדבר-ה', 'בדבר ה' שמים נעשו', והקיום הוא רק ע"י אותו דבר-ה' בכל רגע, כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד, וכמו שפי' הבעש"ט הקרא לעולם הוי"ה דברך נצב בשמים, ורק ע"י אותו דבר-ה' יש להשמים קיום, אבל דבר זה אינו ניכר בגלוי בכל הבריאה ואין לנו הידיעה הברורה הזאת בתור ידיעה בכל עת ורגע, ולכן אסרו לנו להגות את השם באותיותיו, כיון שאין לנו ידיעה זו בשם הוי"ה אסור לנו להזכיר שם הוי"ה, ורק אדנות שניכר לנו אדנותו ית' בהבריאה מותר לנו לאומרו... ולכן השם הוי"ה הוא ע"ש העתיד, שלעתיד יתגלה לנו בהירות הידיעה הזאת של שם הוי"ה, ואז יהיה לנו זה ההכרה בידיעה איך שהקב"ה מהווה את כל הבריאה, ויהיה גלוי לעין כל השם הוי"ה המהווה את הכל, 'והיה ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד'.

(מתוך אור גדליהו וארא עמ' 23, עע"ש)

'בעולם הזה שולטות שתי הנהגות, מידת הרחמים ומידת הדין, כי העולם הזה הועמד על בחירה ושכר ועונש, וזה מחייב גם בהשגחה שתי הנהגות אלו. והנה נתבאר כבר כי עצם האפשרות לעשות נגד רצונו ית' היא מסתירה את גילוי יחודו ית' מעינינו. לכן מה שמוכרח שתהיינה שתי הנהגות אלו בעולם הזה הוא הסתר-פני יחודו. לעתיד לבא יתבטל הרע, וממילא גם אין בשורות רעות, ואז 'יהיה ה' אחד' בגלוי גמור.

אמרנו: עד כמה שנגיע לאמונה ברורה וחושית בעבודתינו – לגילוי גמור של שמו ית' ושכינתו נזכה רק בגאולה האחרונה. עומק הענין הוא זה: לפי תפיסתנו אנחנו בונים, כותבים, מוכרים וקונים לפי ראות עינינו, ואנחנו הם העושים כל דבר, אלא שאנחנו מאמינים ש'אם ה' לא יבנה בית, שוא עמלו בוני בו'; אם ה' לא ישמור עיר, שוא שקד שומר' – להצלחת מעשינו אנו זקוקים לסיעתא דשמיא. וגם למאמץ אורב נסיון של 'כחי ועוצם ידי עשה לי' וכו', כיון שסוף סוף אנחנו הם העושים. זהו ביאור השם אד'; אמנם אנחנו פועלים כפי ראות עינינו אבל הוא ית' הוא האדון עלינו ועל הצלחת מעשינו. – לעתיד לבא 'ידע כל פעול כי אתה פעלתו, ויבין כל יצור כי אתה יצרתו' – האדם לא יוכל כלל להתימר כי הוא בכח עצמו פעל ועשה משהו, כי ידע בבירור כי הוא ית' פעל ועשה הכל, והאדם אינו אלא כגרון ביד החוצב בו; כמו שהעט ביד האדם אינו יכול לחשוב שהוא כתב, כי בודאי האדם הוא הכותב עם העט – כך יכיר כל אדם כי הוא בעצמו אינו עושה כלום רק הקב"ה עושה הכל, והוא כעט או כגרון בידו. לכן אז לא נקרא עוד את השי"ת בשם אד' אלא בשם הוי", כי נדע ונכיר בגלוי כי הוא ית' הוא הפועל והעושה הכל. זהו 'שמו אחד'. בזמן הזה יש לנו עוד דמיון כאילו אנחנו עושים ופועלים בכח עצמנו, וזה מסתיר את אחדותו ית', כי בודאי גם היום הזה הוא ית' לבדו עושה כל. זהו גילוי אחדותו ית' לעתיד לבא, וזהו הגילוי הגמור של האמת' (עלי שור ח"ב עמ' תקסא).

ע"ע אמרי פינחס לקוטי הש"ס; לקוטי ישמח ישראל ברכות ו: ותהלים ל. אור המאיר ואתחנן ('וידעת היום'); פרי צדיק ל"ד אד"א א.

– יש לפרש דברי אבא שאול (בסנהדרין ז) שההוגה את השם באותיותיו אין לו חלק לעולם הבא – לפי האמור כאן ענינו של הוגה השם באותיותיו, שסבור שכבר השיג כאן בעולם הזה את ההכרה הברורה והאמתית כפי שהיא בעולם הבא, ומדה כנגד מדה אין לו חלק לעולם הבא – אדם זה לא יגיע לידי גילוי השגת האמת לעולם (כי בדעה שהאדם הולך מהעולם הזה, בזאת דעה נשאר לעולם (מי השלוח ח"א בראשית ד"ה ואם לא)). וא"כ

שכחושב שכבר השיג מדרגת עולם הבא, נקבעת טעותו זו לנצח ולא ישיג האמת. ועוד הלא בגלל מחשבתו המוטעית הוא סבור שהגיע לתכלית תפקידו כי כבר השיג האמת באופן מוחלט ושוב אין לו צורך בעבודה כדי להתחזק יותר. ומובא בכתבי ר' צדוק הכהן שפוקרי ישראל כש"ץ ועוד, הגיעו לאן שהגיעו בגלל טעות כזו (ע"ע ריש מחשבות חרוץ; צדקת הצדיק קלא; קדושת השבת עמ' 21).

סבר רבא למדרשה בפירקא, אמר ליה ההוא סבא: לעלם כתיב. על לימוד חכמת האמת לרבים – ע' במהרש"א חגיגה יא וקדושין עא; ספר הזכרונות (שבסוף ספר 'דברי סופרים') לרבי צדוק הכהן.

פרק רביעי

(ע"ב) 'כיוצא בו המוליך פירות שביעית ממקום שכלו למקום שלא כלו... חייב לבער'. ואין לחוש למחלוקת בכך שמחמיר ומבער פירות במקום שעדיין לא כלו – כי אין הדבר תלוי בגוף האדם אלא בפירות, והלא יאמר שהוא בא ממקום שכלו (עפ"י תוס' רבנו פרץ להלן נא: וכ"כ התוס' (נב). בתירוץ השני). ועוד יש לומר שמדין תורה הוא חייב לבער כיון שהפירות באו ממקום שכלו ושם מקום גידולם [ואף לבני המקום אסור לאכול פירות אלו], ועל כן גם אם קיים חשב מחלוקת חייב לבער (עפ"י התוס' שם בתירוץ הראשון. וכן כתב להוכיח בחזון איש קכד לדף נב. ואולם במקום אחר (שביעית יג, ב, ע"ש) דחה ראייה זו, ומשמע שנקט לפטור מצד דין תורה, רק משום חומרי המקום שיצא משם צריך לבער).

'מאי איריא ערבי פסחים, אפילו ערבי שבתות וערבי ימים טובים נמי, דתניא העושה מלאכה בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה, אינו רואה סימן ברכה לעולם – התם מן המנחה ולמעלה הוא דאסור, סמוך למנחה לא'. המקשה היה סבור שאף סמוך למנחה בכלל 'מן המנחה' (וכן מצינו לענין אכילה שאמרו בברייתא 'מן המנחה' והכוונה סמוך למנחה – כן עולה מסוגיית הגמרא להלן צט-ק. גם סברא היא מפני שמחצות היום ואילך מתחילים להכין צרכי שבת (כמבואר בהגהות אשרי ב"ק פ"ג יא), מסתבר לאסור מאותה שעה עשיית מלאכה), ולכך מקשה מה בין פסח לשאר ימים טובים, הלא סמוך למנחה גדולה היינו חצות היום ששנינו במשנתנו.

והמתרץ השיב: לא, מן המנחה דוקא, דהיינו חצי שעה לאחר חצות אבל סמוך למנחה מותר מלבד בערב פסח [ומה שנמצא ברש"י 'מן המנחה – תשע שעות ומחצה' טעות סופר הוא, וצריך לומר ש ש שעות ומחצה] (חכמת שלמה למהרש"ל. וכן הביא מהרש"א מהמרדכי. וע"ע לקוטי פרי חדש לסימן רלג). לפירוש זה, יש מכאן הוכחה למה שכתבו הפוסקים ש'סמוך' נחשב חצי שעה מקודם לכן (עפ"י אמת ליעקב). ואולם יש דעות בין הפוסקים ש'מן המנחה' שאמרו – מנחה קטנה היא, מתשע שעות ומחצה. והסומך על המקלים – לא הפסיד (ט"ז ועוד; משנה ברורה רסא סק"ג).

והם יפרשו דעת המקשה, כמו שפירש הרשב"א (בתשובה ח"ה לה): לא היה התנא צריך לפרש איסור מיוחד בערב פסח מחצות אלא היה לו לומר אין עושים מלאכה בערב שבת ויום טוב. וממילא היינו יודעים שכל אחד כדינו; בערבי שבתות וימים טובים אין איסור אלא מן המנחה כדי לטרוח בהכנות לשבת ושלא להיגרר במלאכה עד זמן האיסור, ואילו בערב פסח אסור מחצות, כי הרי מאז מתחיל זמן הקרבת הפסח.

'אינו רואה סימן ברכה לעולם' – מאתו עסק. וגם אם מרויח בו עתה, לאחר זמן יפסיד מה שהרויח
(מפרשים).

'התם מן המנחה ולמעלה הוא דאסור... אי נמי, התם סימן ברכה הוא דלא חזי, אבל שמותי לא משמתינן ליה...' מכמה ראשונים נראה שעשיית מלאכה בערבי שבתות וימים טובים – איסור יש בה אלא שאינו איסור חמור כשאר איסורים מדרבנן שחייבים עליהם מכת מרדות (כן נראה מדברי הרמב"ם (יו"ט ת, יז) והסמ"ג והאור-זרוע. וכן משמע בר"ן). ונראה שמקור דבריהם הוא מהתירוץ הראשון שבגמרא: 'מן המנחה ולמעלה הוא דאסור...'. ואף התירוץ השני יש לומר שמודה לזה אלא שאמר שאין משמתים עליו. ואולם ה"ט"ו כתב שאין בדבר איסור אלא שאינו רואה סימן ברכה. ויש לומר לשיטתו ששני התירוצים חולקים, והלכה כתירוץ השני. או שמא אף התירוץ הראשון מודה לדינא שאין איסור ממש, ומה שאמר 'איסור' כלומר אין רוח חכמים נוחה הימנו. אך לפלא שלא זכר ה"ט"ו מדברי הפוסקים הנ"ל (עפ"י באור הלכה רנא, א).

[מצינו לשון 'אסור' שאינו מן הדין אלא משום מדת חסידות – עתוס' תענית יא. מגיד משנה שכנים ב, טז].

'אמר רבא: הני נשי דמחזוא אף על גב דלא עבדן עבידתא במעלי שבתא משום מפנקותא הוא, דהא כל יומא נמי לא קא עבדן...' על מעמדם ואורח חייהם של אנשי מחזוא ונשותיהם, ע' במובא בשבת נט.

'... וכתוב כי גדול מעל שמים חסדך... בעושינן לשמה' – שהקב"ה מבטל ומשנה מערכות שמים בשביל העושה לשמה – זהו 'מעל שמים' (ר"ן).

מכאן משמע כמו שכתב הרמב"ן (ויקרא יח, ד) שכפי הכנת האדם בעשיית המצוות, כך טיב שכרו; אם מקיימן שלא לשמן, על מנת לקבל פרס – יחיה בהן בעולם הזה ימים רבים בעושר ובנכסים וכבוד. העובדים מיראה על מנת לזכות במצוות לעולם הבא – זוכים בכוונתם להנצל ממשפטי הרשעים (בגיהנם) ונפשם בטוב תלין (לעולם הבא). והעוסקים במצוות מאהבה כדין וכראוי עם עסקי העולם הזה [כענין שנאמר בתורה בפרשת אם בחקתי תלכו] – יזכו בעולם הזה לחיים טובים כמנהג העולם, ולחיי העולם הבא – זכותם שלמה שם. והעוזבים כל עניני העולם הזה ואינם משגיחים עליו כאילו אינם בעלי גוף, וכל מחשבתם וכוונתם בבוראם בלבד, כענין הנאמר באליהו והנוך, בהדבק נפשם בשם הנכבד – יחיו לעד בגופם ובנפשם (עפ"י אמת ליעקב).

ע"ע: עלי שור ח"א עמ' שלב; פרי צדיק צו ח.

'כיון דנפיש אפחזייהו שלטא בהו עינא... כיון דתהו ביה אינשי'.

'מסודות הבריאה כי האדם במחשבתו הוא מניע גורמים נסתרים בעולם המעשה, ומחשבתו הקלה תוכל לשמש גורם להרס ולחרבן של גשמים מוצקים, וכדאמר פסחים נ' ב' כיון דנפיש אפחזייהו שלטא בהו עינא... ובשעה שבני אדם מתפעלים על מציאות מוצלחה, מעמידים את מציאות זו בסכנה, ומכל מקום הכל בידי שמים וכל שלא נגזר עליו בדין שמים לאבדן – הדבר ניצל, אבל כשנגזר הדבר לאבד, מתגלגל הדבר לפעמים על ידי שימת עין תמהון על הדבר ועל ידי זה הוא כלה, וכדאמר... ויתכן דכל שהאדם במעלה יתירה, כל סגולותיו ובחינותיו יתירות, ועינו יותר פועלת, והיינו דאמר 'יהי ביה רבנן עינייהו... והא דאמר רשב"ג (בב"מ פד:) פרידה אחת יש לי ביניכם וכו' אף על גב דבלא

דינא לא מיית אינש – משום דשטן מקטרג בשעת הסכנה, ואדם נידון בכל יום, וגם בדין יום הכיפורים קובעים לפעמים להניחו אחרי טבע העולם ולא לעשות לו נס' (מתוך חזון איש חו"מ לקוטים כא לדה"ד).

וזה לשון הגר"מ פיינשטיין (באגרות משה אה"ע ח"ג סו"י כו):
 בענין עין הרע – ודאי יש לחוש אבל אין להקפיד הרבה, כי בדברים כאלו הכלל מאן דלא קפיד לא קפדינן בהדיה, כהא דמצינו בזוגות (בפסחים דף ק"י), אבל איני רואה בזה שאשה צעירה שהיא כדרך העולם להתעבר, שיהיה שייך עין הרע, ואין להקפיד בזה.
 ובדבר הרמב"ם והמאירי, ודאי לא יפלגו על הגמ' בדברים שחוששין לעין הרע, אבל אין להקפיד כל כך, וגם רק בדבר שלא מצוי לפי דרך העולם שייך לחוש, ולא לדברים מצויים.
 עוד בעניני עין הרע ופעולתה – ע' במובא ביוסף דעת ברכות כ סוטה לו ב"מ ל מב קו.

'שכר מתורגמנין – משום דמיחזי כשכר שבת'. יש אומרים שאין בדבר איסור מן הדין אלא שאינו רואה סימן ברכה. והטעם, לפי שבמקום מצוה כגון זה לא גזרו חכמים על שכר שבת. והוא הדין לענין שכירת חזנים ובעל-תוקע (עפ"י רבנו שמואל, מובא במדכ"י. אבל אסור לשכרם בשבת עצמה אלא מערב שבת. פוסקים).
 ויש אוסרים – אם לא כששוכרם לזמן נוסף, שהתשלום ניתן גם עבור ימות החול, ושכר שבת בהבלעה מותר (רבנו ברוך ועוד).
 ומשמע מלשון השלחן-ערוך (שו"ה) שנוקט לעיקר לאסור. ואולם הב"ח ועוד כתבו שהמנהג להקל לשכור לשבתות בלבד (כן הביא המשנה-ברורה שם). והחושש לדברי האוסרים לא יקצוב בתחילה, ומה שנוטל אחר כך יאמר שהוא בדרך מתנה (עפ"י משנ"ב שם).

'כבר קיבלו אבותיכם עליהם שנאמר שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך'. על דרך שדרשו (בברכות לה) 'אביך' – זה הקב"ה; 'אמך' – זו כנסת ישראל, כלומר חכמי ישראל. פסוק זה נדרש ביחוד כלפי המנהגים (ע' בחולין צג; ספר יראים סו"י רסח; ועוד), כי מנהג ישראל הוא 'תורה' הנובעת מן ה'אם'. 'אמך' – לשון אומתך. [מה שאין כן שאר דינים הנובעים ממדרש הפוסקים או מהלכה למשה מסיני, להם יש שייכות ל'אב']. ע"ע דברי סופרים לר"צ הכהן, כט.

ענינים וטעמים

'לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אף על פי שלא לשמה – שמתוך שלא לשמה בא לשמה'

–
 'שלא לשמה, הואיל ואתא לידן נימא ביה מילתא: כי רבנו תם אומר, שני עניני 'שלא לשמה' יש (שבאחד אמרו לעולם יעסוק שלא לשמה ובאחר אמרו 'נוח לו שנהפכה שליתו על פניו' / נוח לו שלא נברא), חד אסיר (כעל מנת לקנטר וכדומה) וחד שרי. ואני הדיוט ופעוט אומר דכל שלא לשמה חד הוא, וכולם עבירה. אז (כפה"נ 'אך') אותה עבירה הותרה, שסופה לבוא לידי מצוה, כמו מציל אשה בנהר ומפקח גל בשבת. וכן משמע בנזיר שמדמה אותה למעשה דיעל. אבל מי שמקשה ערפו לעולם לא יעשה מצוה – נוח לו שלא נברא' (שו"ת מהר"ח אור זרוע סו"ט קסג. 'זדר ד' בפיו אמת' – קונטרס תקנת השבים לר"צ הכהן עמ' 81, ע"ש ובפרי צדיק ריש שופטים שהרחיב הענין. וע"ע דברים עמוקים בצדקת הצדיק קסז).

פירושים נוספים:

– יש אומרים ולתרוץ קושיית התוס' שבמקום אחר גינו את העוסק שלא לשמה: על ידי שיצטער תמיד על תורתו שהיא שלא לשמה, ויירא שמא הוא מאותם שנאמר בהם נוח לו שנהפכה שליתו וכו', ממילא הרי כאן 'לשמה' (בשם הבעש"ט).

או בדרך זו: גם כשלומד שלא לשמה, יעסוק בה בכוונה שיזכה לבוא לשמה. אכן כל זמן שעושה להנאת עצמו אין זה לריח ניהוח, ומכל מקום יעשה כן בראשית דרכו בכדי שיגיע לבסוף למדרגת לשמה (עפ"י תולדות יעקב יוסף בראשית; ויקרא 'כל המנחה; שלח), וכשהגיע למדרגה זו אזי מעלה גם מה שלמד מתחילה שלא לשמה, כי על ידו הגיע לתורה לשמה (שם חקת; אמור כא; בהר כה"א).

– הרי זו הבטחה שהתורה מסלקת את הפניות החיצוניות ועל ידי כך יבוא לידי 'לשמה'. וכגון: הלומד בשביל עושר וכבוד, התורה שהוא לומד תשפיע עליו מדת ההסתפקות שלא יחסר לו כלום, וממילא יהא לומד לשמה (אמרי פינחס – לקוטי הש"ס).

– גם הלימוד 'שלא לשמה' אינו לתועלת דברים בעלמא [שזה בכלל מה שאמרו 'הלומד שלא לשמה נוח לו שלא נברא'], אלא לתועלת והנאה שיש לו בלימוד עצמו, לשם שכר בעולם הבא או הנאה מהלימוד בעולם הזה, וזה בחינה חיצונית בלימוד תורה, כדוגמת 'לבוש' וקישוט הכלה. לימוד זה נצרך כדי לעורר הדבקות הפנימית שיש לו בתורה, שאז משיל הבגדים והקישוטים ומדבק עצמו באותיות התורה בפנימיות. וזה דיוק הלשון 'מתוך שלא לשמה...' – שמדרגת ה'לשמה' היא מוצנעת בתוך המדרגה הראשונה (תולדות יעקב יוסף שלח).

– ...על ישראל נאמר ויתהללו כל זרע ישראל – יעקב אבינו פעל זאת לזרעו שאף שעדיין אין כוונתם מבוררת, לא ידח מהם נדח, שהשי"ת יברר שכל עסקם שלא לשמה לא היה אלא שעל ידי זה יבואו לעסוק לשמה, וזוה יתפארו כל זרע ישראל הגם שאינם מבוררים בשלמות (מתוך מי השלוח ח"ב יתרו. וע"ש בח"א תולדות ד"ה ויאהב).

– 'לעולם' – אי אפשר להגיע למדרגת לשמה ללא 'שלא לשמה' שקדם לו. ובכל עת שמתעלה ולומד לשמה, נוכח לדעת כי לימודו הקודם היה בבחינת 'שלא לשמה' כלפי מדרגתו הנוכחית (עפ"י פרי צדיק שמיני ז).

– ... אולם כנראה, שאף שאמרו לעולם ילמוד אדם אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, וגם לימוד שלא לשמה מצוה הוא, זהו רק מה שנוגע למצות הלימוד, וכמו שביאר בארוכה בספר הקדוש נפש החיים, אבל מה שנוגע לסגולת התורה להנצל מכל מדה רעה, מהקנאה והתאוה והכבוד המוציא את האדם מן העולם, מסתבר שזהו רק על ידי הלימוד כמצותה, ואף שבסוף מביאה לידי לשמה, אבל עד אז הוא האדם בסכנה גדולה... ועל זה ידוע כל הדוויים, כי מי הוא אשר לבו שלם אתו שאין בו מכל אלו אשר נפשו של אדם מתאוה להם, ובפרט כשבא לפרסם דבריו ברבים, מי הוא אשר נקי מכל אלו המדות ושיש לו הכוונה הרצויה... (מתוך הקדמת אבי עזרי למהדורה תליתאה).

ע"ע בלה רבתי ה; קדושת לוי יתרו ('או יאמר אנכי ה' אלקיך'); ספר התניא ספ"ט ופ"מ; נועם אלימלך משפטים ('וכי יריבון') ובלקוטי שושנה ('יש נוחלין'); חרושי הגרז"ר בנגיס ח"ב סוס"י מב מו; אגרות משה או"ח ח"א כ; אבי עזרי סוף הל' ת"ת; ברכת אברהם כאן. וע"ע במובא ביוסף דעת סנהדרין קה:

קעה

*

גדולה שנהא ששונאים עמי הארץ לתלמיד חכם יותר משנאה ששונאים עובדי כוכבים את ישראל. ונשותיהם יותר מהם. שנה ופירש – קשה מכולם (מפני שיודע כמה תלמידי חכמים מגנים את עמי הארץ וכמה הם שפלים בעיניהם, לכך הוא שונאם יותר מכולם. רש"י).
תניא, אמר רבי עקיבא: כשהייתי עם הארץ אמרתי מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור. אמרו לו תלמידיו: רבי, אמור ככלב. אמר להם: זה נושך ושובר עצם וזה נושך ואינו שובר עצם.
תניא, רבי אליעזר אומר: אילמלא אנו צריכים להם למשא ומתן, היו הורגים אותנו.
תנא רבי חייא, כל העוסק בתורה לפני עם הארץ, כאילו בועל ארוסתו בפניו (תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב – מאורסה, לכל קהלות יעקב).
ענינים נוספים הנוגעים ליחס לעם הארץ – ע' ברכות מז. סיכה כב; סנהדרין נב צ.

דף נ

צד. כיצד נדרשו המקראות שבנבואת זכריה על העתיד לבוא?

והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון;

– זה אור (שחמה מאירה בגבורתה ואורה גדול. רש"י) שיקר בעולם הזה וקפוי (= קל, דבר שאינו נחשב) לעולם הבא (רבי אלעזר);

– אלו נגעים ואהלות שיקרים (= קשה להשיגם) הם בעולם הזה וקפויים הם לעולם הבא (רבי יוחנן);

– אלו בני אדם שיקרים הם בעולם הזה (עשירים וחשובים, ואינם טובים למקום) וקפויים הם לעולם הבא.

ביום ההוא יהיה על מצלות הסוס קדש לה' –

אמר רבי יהושע בן לוי: עתיד הקב"ה להוסיף על ירושלים עד שהסוס רץ ומציל (= שצלו תחתיו, כלומר עד חצי היום).

רבי אלעזר אמר: כל מצילות (= מצלתיים, לקישוט) שתולים לסוס בין עיניו – יהיה קדש לה'.

ורבי יוחנן אמר: כל ביוה שבזוים ישראל עד שעה שהסוס רץ ומציל – יהיה קדש לה'.

והיה הסירות בבית ה' כמזרקים לפני המזבח – שיעשרו ישראל ומתנדבים ומביאים למקדש. ולרבי יוחנן זהו המשך הענין הקודם שהסירות יהיו של כסף ושל זהב, שתהא שם ביוה רבה להקדש.

ולא יהיה כנעני עוד בבית ה' צבאות ביום ההוא – לרבי יוחנן, זהו המשך מענין הביזה המוזכר מקודם, שלא יהיו צריכים גזברים לעשות סחורה בנכסי הקדש [כנעני = סוחר], כי יהא שם עושר גדול מן הביזה. ולפי הדעות האחרות, 'כנעני' כלומר 'אין כאן עני'.

והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד –

בעולם הזה על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב ועל בשורות רעות אומר ברוך דין האמת.

לעולם הבא – כולו הטוב והמטיב.

בעולם הזה נכתב ביו"ד ה"י ונקרא באל"ף דל"ת, אבל לעולם הבא כולו אחד, נכתב ביו"ד ה"י ונקרא ביו"ד ה"י.

פרק רביעי

- צה. א. האם מותר לעשות מלאכה בערבי פסחים, ומה בין ערב פסח לשאר ערבי שבתות וימים טובים?
 ב. אלו דברים העושה אותם אינו רואה סימן ברכה לעולם?
 ג. מנהג חומרא שלא מן הדין שנהגו במקום מסוים, האם בניהם אחריהם יכולים לשנות ממנהגם?
- א. מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות – עושים. מקום שנהגו שלא לעשות – אין עושים [משעת האור או מהנץ החמה. תלוי הדבר במחלוקת תנאים לפרש"י לעיל ג:]. ומחצות היום אסור בכל מקום, והעושה – עבריין הוא ובית דין משמתים על כך.
- [להלן (נה). מבואר שלדברי רבי יהודה, עשיית מלאכה קודם חצות אינה תלויה במנהג גרידא אלא בגליל נקטו איסור בדבר מתחילת היום (לרבי אליעזר בן יעקב – לעיל ג: כפירוש התוס'), או משעת הנץ החמה (לרבי יהודה שם)]. ולבית שמאי – אף ליל י"ד אסור. ואילו ביהודה נקטו התר עד חצות].
- א. טעם האיסור ומקורו; לרש"י, כדי שלא ייטרד וישכח ביעור חמצו ושחיטת הפסח ותיקון המצה מבעוד יום.
- והתוס' הביאו מהירושלמי, משום שביום שמביא אדם קרבן אסור במלאכה, משעה הראויה להקרבתו. וכתבו שמשמע בירושלמי שהוא איסור תורה. וכיון שנאסר אז, אסור לעולם, גם בזמן הזה שאין הפסח קרב [כשאר דבר שבמניין שצריך מניין אחר להתירו. עפ"י באור הרא"ם על הסמ"ג; פר"ח י"ד קטז סק"ב; מג"א ר"ס תסח ועוד]. והר"ן צדד שאינו אלא מדרבנן (וכן משמע מדברי הרמב"ן). ועתוס' חגיגה יז: ואפשר שכן גם דעת רש"י – ערש"ש לעיל ג:].
- והרז"ה כתב שבזמן הזה שאין הקרבה, תלוי הדבר במנהג לאחר חצות כמו קודם חצות, ומן המנחה אינו רואה סימן ברכה כשאר ערבי ימים טובים. והראב"ד והרמב"ן השיגוהו.
- ב. להלכה נפסק שעשיית מלאכה עד חצות תלויה במנהגי המקומות, ועד הנץ החמה מותר בכל אופן. במה דברים אמורים – במלאכות גמורות, כגון תפירת בגדים או שעושה על מנת להשתכר, ואז אסור אפילו לצורך יום טוב, אבל תיקון בגדים וכלים לצורך יום טוב, וכן הכותב ספרים לעצמו דרך לימודו – מותר, ואף לאחר חצות. וכן כל מלאכה המותרת במועד, כגון דבר האבד או מעשה הדיוט לצורך המועד – מותר כל היום (עפ"י או"ח תסח, א-ג).
- בשאר ערבי שבתות וימים טובים אין משמתים את העושה מלאכה, אלא שאמרו חכמים העושה מלאכה בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה – אינו רואה סימן ברכה לעולם.
- א. 'מן המנחה' – יש אומרים מנחה גדולה, משש שעות ומחצה (ע' מהרש"ל ומהרש"א). ויש אומרים מנחה קטנה, מתשע ומחצה. והסומך על המקלים לא הפסיד (עפ"י משנה ברורה רנא).
- ודוקא כשעושה את המלאכה דרך קבע אבל דרך ארעי, שלא קבע עליה – מותר (רמ"א שם).
- ב. אם נהגו להמנע ממלאכה בערבי שבתות קודם המנחה – אינו מנהג, כי אף בזמן איסורו אין משמתים את העושה מלאכה אלא שאינו רואה סימן ברכה (עפ"י ר"ן).
- ג. מדברי הרמב"ם ועוד פוסקים נראה שיש איסור בעשיית מלאכה בערב שבת מן המנחה, אלא שאינו איסור חמור כשאר איסורין דרבנן. והט"ו כתב שאינו איסור אלא שאינו רואה סימן ברכה.
- מסחר אינו בכלל 'מלאכה' והוא מותר עד קרוב לשבת (מגן אברהם רנא, א. וע"ש רנא, א שראוי לבעלי החנויות לסגור שעה קודם השקיעה. וע' ע"ז טו. לפי טעם אחד אסרו מכירת בהמה לנכרי, גזרה שמא ימכור סמוך לשקיעת החמה והיא תלך לקולו בשבת – הרי משמע שמצוי הדבר שאל"כ לא היו גוזרים).

- ב. אלו דברים מנו חכמים שהעושה אותם אינו רואה (מאותו עסק) סימן ברכה לעולם; –
העושה מלאכה בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה, ובמוצאי שבת (עד שיושלם סדר התפילה בבית הכנסת. תוס') ובמוצאי יום טוב ובמוצאי יום הכיפורים ובכל מקום שיש שם נידוד עבירה – להביא תענית ציבור (כשהיו מתענים על הגשמים, ולא בשאר תעניות צבור. עד שיושלם סדר תפילת התענית. רש"י ורי"ף עפ"י גמרא להלן. והגר"א הגיה: 'לאתווי תשעה באב'). [שבחו חכמים את הנמנע ממלאכה בערבי שבתות, הגם שנמנע בגלל עצלותו ופינוקו, שהוא מקבל שכר על כך – 'יש שפל ונשכר'].
- א. ישנם מקומות שנהגו הנשים שלא לעשות מלאכה כל ליל מוצאי שבת (עתוס' רבנו פרץ; מגן אברהם רצט ס"ק טו וא"ר ס"ק כג; שו"ת יד הלוי או"ח נא). ויש שדחו מנהג זה וכתבו שאין לו תוקף 'מנהג' כמפורש בירושלמי (עפ"י נתיב חיים על המג"א שם; ערוך השלחן רצט, כב).
- ב. עשיית מלאכה בפורים – תלויה במנהגי המקומות, ועתה נהגו להמנע בכל מקום [מלבד פרקטמאי, ששמחה היא לו]. והעושה בו מלאכה אינו רואה סימן ברכה לעולם (עפ"י רמב"ם; או"ח תרצו, א);
- המצפה לשכר אתו, בעבודה המבזה אותה (נוטלת מאזנים בידה ומהלכת בשוק להשכיר, ושכר מועט הוא (רש"י). והתוס' מפרשים: מטוה, שמגלה זרועותיה בשעת טויה). וריחים (של יד, בהשכרה – טורה גדול ושכר מועט);
המשתכר בקנים ובקננים, דברים שנפחם מרובה ושולטת בהם עין הבריות (ויש בהם המיה גדולה ושכר מועט. עפ"י מאירי);
- תגרי סימטא (– יושבים ומוכרים בשוק. יש מי שגורס 'שמיטה'), ומגדלי בהמה דקה (הכל צווחים עליהם. ודוקא במקום ישוב, אבל בחורשים וביערות – רואים ברכה. תוס'), וקוצצי אילנות טובות, ונותנים עיניהם בחלק יפה (= כשחולקים עם אחרים, תמיד מקפידים ליטול חלק יפה) – דברים שתוהים עליהם הבריות ומלעזים עליהם.
- א. ואסרו חכמים לגדל בהמה דקה בארץ ישראל. עמהרש"א שנקט שמדובר כאן בא"י, ובגלל האיסור נענש שאינו רואה סימן ברכה. ולכאורה נראה שגם כשאין איסור כגון בחו"ל, אינו מתברך משום תמהון הבריות, כהמשתכר בקנים.
- ב. אפשר שכהן הבוחר במתנות כהונה חלק יפה, הואיל וכך דינו, שנוטל מנה יפה – יכול לראות סימן ברכה (עפ"י תוס' סוף מועד קטן). ובמקום אחר (גטין נט:): מבוואר בתוס' שגם בשאר דברים שאינם ממתנות כהונה, נוטל הכהן חלק יפה, כגון עני בצדקה או חברים בסעודה, ורק בחלוקת שותפות אמרו. ויש אומרים אף בחלוקת שותפות, נוטל הכהן חלק יפה (ערו"ן נדרים סב: רש"י ומאירי גטין נט:);
- ארבע פרוטות אין בהם סימן ברכה לעולם; שכר כותבים, ושכר מתורגמנים [–הדרשה, משום שנראה כשכר שבת], ושכר יתומים [דלאו בני מחילה הם], ומעות הבאות ממדינת הים [דלאו כל יומא מתרחיש ניסא].
- הנוטל שכר לתקוע בשופר של ראש השנה או כדי להתפלל, אינו רואה סימן ברכה לעולם מאותו שכר, וכשכר המתורגמנים (או"ח תקפה, ה).
- אמר רבי יהושע בן לוי: כ"ד תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות (הכותבים על מנת למכור. עתוס'), שלא יתעשרו, שאלמלי מתעשרים – אין כותבים. וכן תגריהם ותגרי תגריהם, וכל העוסקים במלאכת שמים, להביא מוכרי תכלת – אינם רואים סימן ברכה לעולם. ואם עוסקים לשמה – רואים.

ג. סיפרו על בני ביישן שנהגו שלא לילך (בים. עפ"י שבת יט; ראב"ד) בערב שבת מצור לצידון (ליום השוק). באו בניהם לפני רבי יוחנן, אמרו לו: אבותינו אפשר היה להם בכך שעשירים היו, אנו אי אפשר לנו – אמר להם: כבר קיבלו אבותיכם עליהם, ואי אתם יכולים לשנות מנהגם שנאמר שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אבך.

א. מדובר שהראשונים ידעו שמצד הדין הדבר מותר אלא שעשו סייג, לכך אין מתירים להם מנהגם. אבל מנהג הנובע מטעות – מתירים (עפ"י רמב"ן ועוד. ודוקא כשהטעות היתה אצל מייסדי המנהג, אבל אם הראשונים ידעו שמוותר ועשו סייג, והאחרונים סבורים בטעות שהדבר אסור מן הדין – אסור להתיר להם. מהרי"ק קמד).

לדברי התוס' מבואר שגם מנהג שהונהג על ידי העם ולא ע"י תלמידי חכמים, יש לו תוקף מחייב (וכן הביא להלכה בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ה לו, א). אך ישנם הנהגות מסוימות שנהגו העם שאין להם חשיבות 'מנהג' המחייב (ע' תוס' בשם הירושלמי, לענין מלאכה במוצ"ש [וע' תור"פ ומג"א רצט]; תוס' נא. מגן אברהם תסח סק"ד; אגרות משה יו"ד ח"א פא; קלו).

ב. אם האבות קיבלו בפירוש המנהג על עצמם בלבד, יכולים הבנים לשנותו אם לא נהגו בו אחרי מיתת אביהם (ראב"ד).

וכן אם מעיקרא לא החמירו האבות על עניים שביניהם, אפילו לא היו העניים אלא מתי מעט, רשאים הבנים שמצבם נשתנה מהאבות, להקל – שהרי האבות לא קבלו עליהם במצב זה (עפ"י דעת כהן יח).

ג. מנהג שאינו מחשש איסור אלא מהסכמת קהל לדבר אחד, רשאים הבנים לשנותו בהסכמת כולם, אלא שאין היחיד רשאי להוציא את עצמו ממנו (ראב"ד).

בדומה לזה כתב הרשד"ם בתשובה (או"ח לה. עפ"י הר"ן), שמנהג שאין בו צד איסור, אין בו משום 'ואל תטוש' (וכ"כ מדנפשיה באגרות משה יו"ד ח"א קכו, ט). ואולם כל דבריו אינם אמורים אלא במקום שאין חשש מחלוקת [כגון ביחיד היוצא ממקומו], אבל כשבאים לשנות ממנהג הנהג באותו מקום [כגון שינויי נוסח התפילה], אין התר אלא בצניעה, שהרי זהו עיקר דין המשנה שלא ישנה אדם מפני המחלוקת (עפ"י אורח משפט יח. וכ"ה בשו"ת משיב דבר ח"א יז; אגרות משה או"ח ח"ב כג וח"ג פט וח"ד לד. ובמקום אחר משמע באגרות משה [או"ח ח"ה לו, ה] שמצד הדין אין קפידא בשינויים קלים שהיחיד משנה בנוסח התפילה המקובל, אלא שטוב יותר שלא לשנות).

ד. מנהג שכרוך בו נדנדוד עבירה, כגון מניעת אכילת בשר מי"ז בתמוז עד תשעה באב אפילו בשבת – אין חייבים לעמוד במנהגם, אבל בחול – חייבים לעמוד במנהגם (רי"א ז).

ה. אין הדברים הללו אמורים אלא במנהג של ציבור, אבל מנהג פרישות וחסידות שמקבל עליו היחיד, אין בנו מחויב להחזיק במנהגו (עפ"י שו"ת חות יאיר קכו).

ו. לדברי החתם-סופר (יו"ד קז), קבלת מנהג הריהו בגדר 'נדר', ולפי זה יש להחמיר בספקו כדין ספק נדרים. ואולם לדעת מהרש"ל (ים של שלמה חולין פ"א לו), דוקא דבר שהונהג על פי חרם וכדומה, דינו כדאוריתא להחמיר בספקו, אבל סתם מנהגים, גם כשהונהגו על פי בית דין – אין להם דין נדר וספקם להקל. וכן נראה מדברי הרבה פוסקים אחרונים (דעת כהן יח. וע' גם מנחת שלמה ח"א נב ומעדני ארץ שביעית יב, ח ובשיעורי מנח"ש נדרים ג, ובספר נשמת אדם ח"ג אה"ע א).

ז. יש סוברים שאין התרה לבני המקום על מנהג שנהגו אבותיהם לסייג. ויש סוברים שאין התרה כלל למנהג שנהגו משום סייג וגדר (ע' בפוסקים יו"ד ריד רכה. וע"ע בשו"ת רב פעלים ח"ב, סוד ישרים סוס"י א).